

УДК 340.136

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2021.22.23>

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОГО ДИЗАЙНУ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Пряміцин Вячеслав Юрійович,

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
інтелектуальної власності
та приватного права
(Національний технічний університет
України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»,
м. Київ, Україна)

Чесницький Данило Олександрович,

студент факультету соціології і права
(Національний технічний університет
України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»,
м. Київ, Україна)

У статті розглянуто явище юридичного дизайну як міждисциплінарної сфери практичної діяльності на перетині юриспруденції, технологій і дизайну. Розкрито поняття юридичного дизайну та досліджено питання його появи. Окремо виділено та роз'яснено три задачі юридичного дизайну: допомогу громадянам і юристам у розумінні юридичних документів, створення зручних інтерфейсів для сприйняття юридичної інформації, поступові поліпшення та проривні довгострокові зміни юридичних процесів. Як приклад реалізації задач юридичного дизайну наводяться технологічні рішення юридичних компаній, стартапів та урядовців із країн Азії, Європи, Сполучених Штатів Америки. Велику увагу приділено дизайн-освіті для правників. Розглянуто освітні проекти українських університетів, загальноукраїнські освітні серіали від Міністерства цифрової трансформації та закордонний досвід Стенфордської юридичної школи та школи дизайну. Висунуто припущення щодо ймовірних перспектив розвитку дизайн-освіти та появи окремої професії юридичного дизайнера. Наукова робота фіксує новітні для юриспруденції поняття, зокрема «юрня», «дизайн-мислення», «людино-орієнтований дизайн» і розтлумачує їх зміст. У статті звернено увагу на можливі варіанти застосування юридичного дизайну. Серед продуктів юридичного дизайну: дорожні знаки, маркування товарів, створення договорів, розтлумачення правових норм населенню, цифровізація документів тощо. Крім того, наголошено на обов'язковій інклюзивності названих продуктів юридичного дизайну. Правовий статус юридичного дизайну розкрито через аналіз ініціатив законодавців України та Європи. Так, у межах Європейського Союзу та Європейської економічної зони діє Загальний регламент про захист даних (GDPR), який вимагає простого викладу тексту у юридичних документах. Розвитком принципу простої мови у юридичних документах є концепція «Держава у смартфоні». Наголошено на конкретній тенденції у зміцненні у правосвідомості людей ідеології «право для всіх».

Виражаємо впевненість, що разом із трансформуванням правових норм, інститутів, сервісів у сфері юриспруденції встановиться тренд на людино-орієнтовані продукти.

Ключові слова: юридичний дизайн, юридичні технології, дизайн-мислення, людино-орієнтований дизайн, інтерфейс, договір, юридичні послуги, юридичний продукт.

LEGAL DESIGN DEVELOPMENT TRENDS IN UKRAINE AND THE WORLD

Priamitsyn Viacheslav Yuriiovich,
Candidate of Legal Sciences,
Assistant Professor at the Department
of Intellectual Property and Private Law
(National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”,
Kyiv, Ukraine)

Chesnytskyi Danylo Oleksandrovych,
Student,
Faculty of Sociology and Law
(National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”,
Kyiv, Ukraine)

The article considers the phenomenon of legal design as a practice interdisciplinary field at the intersection of jurisprudence, technology, and design. The theme reveals the concept of legal design and investigates the question of its appearance. The article singles out and explains three tasks of legal design: assistance to citizens and lawyers in understanding legal documents, creation of convenient interfaces for the perception of legal information, gradual improvements, and breakthrough long-term changes in legal processes. As an example of the implementation of legal design, authors advance technological solutions of law firms, startups, and government officials from Asia, Europe, and the United States. Much attention is devoted to design education for lawyers. The paper considers educational projects of Ukrainian universities, all-Ukrainian educational series from the Ministry of Digital Transformation, and foreign experience of Stanford Law School and School of Design. Authors make assumptions about the probable prospects for the development of design education and the emergence of a legal designer as a separate profession. The study captures the newest concepts for jurisprudence, in particular, “yurnya”, “design-thinking”, “human-oriented design” and explains their meaning. The paper draws attention to possible options for the applying of legal design. Among the products of legal design are road signs, marking of goods, creation of contracts, interpretation of legal norms to the population, digitization of documents, etc. In addition, the article emphasizes the mandatory inclusiveness of these legal design products. The legal status of legal design is revealed through the analysis of initiatives of legislators of Ukraine and Europe. Thus, within the European Union and the European Economic Area, the General Data Protection Regulation (GDPR) applies, which requires a simple statement of the text in legal documents. “The state in a smartphone” concept develops the Principle of plain language usage in legal documents. In conclusion, the authors emphasize a specific trend in the gain of the “law for all” ideology. We are confident that the transformation of legal norms, institutions, services in jurisprudence can start a trend towards human-oriented products.

Key words: legal design, legal technologies, design thinking, human-oriented design, interface, contract, legal services, legal product.

Постановка проблеми та її актуальність. Наукова робота присвячена аналізу та дослідженню основних аспектів юридичного дизайну як новітньої сукупності методів і засобів створення продукту юридичних послуг в умовах розвитку та підвищеного інтересу суспільства до юридичних технологій. Сформовані основні задачі юридичного дизайну на основі людино-орієнтовного підходу як пріоритетного у створенні продуктів, наданні послуг і нормотворчості. При дослідженні юридичного дизайну за основу взято розробки юридичних компаній, діяльність державних органів за принципом «держава для людини», окремі програми навчальних дисциплін.

Актуальність теми зумовлена активною участю України у розвитку юридичних технологій, застосуванні юридичного дизайну в рамках концепції «Держава в смартфоні», впровадженні курсу «Юридичні інновації» в освітні програми закладів вищої освіти у рамках Концепції розвитку юридичної освіти.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженням цієї тематики займалися такі вітчизняні та зарубіжні дослідники, як А. Костенко, М. Кляпець, Д. Шнігер, Ю. Казанцев, Р. Янковський, С. Пассера, М. Хаган та ін.

Метою роботи є аналіз українського та світового наукового і практичного доробку у сфері юридичного дизайну.

Виклад основного матеріалу. Термін «Legal Design» з'явився випадково у 2013 р., коли Стефанія Пассера думала, як назвати захід, який вона планувала організувати для юристів. Назва виявилася вдалою, а юристи-візіонери підхопили ідею погляду на юриспруденцію через призму дизайну [19].

Нині загальноновизнаним є визначення поняття юридичного дизайну з англійської книги Маргарет Хаган «Law by design». Юридичний дизайн – це застосування до юридичної галузі концепції дизайн-мислення (design thinking), яка орієнтована на зручність і користь для людини. Дизайнерський підхід до юридичних послуг ставить у центр уваги людей і їхні потреби [16].

Дизайн-мислення є однією з найважливіших категорій у дослідженні юридичного дизайну. На думку Дмитра Шнігера, дизайн-мислення є підходом, орієнтованим на перепроектування теперішніх процесів чи створення нових на основі їх сприйняття користувачем [11]. Дизайн-мислення вже давно використовується в інших галузях, але для юристів цей інструмент є новим. Він базується на емпатії, тобто розумінні та співпереживанні потребам інших людей, візуалізації та спрощенні вже наявних юридичних послуг [13]. Дизайн мислення у діяльності правника повинен бути орієнтований на вирішення проблем клієнта, а не просто на отримання гонорару. Методологія дизайн-мислення може допомогти кожному правнику визначити проблему і підготувати найбільш оптимальні варіанти рішень для клієнта. Цей підхід допоможе вивести ринок юридичних послуг на новий рівень, тому підготовка юристів у закладах вищої освіти має врахувати формування відповідного світогляду та розвитку навичок дизайн мислення та юридичного дизайну загалом.

На відміну від багатьох інших різновидів дизайну, юридичний дизайн орієнтований не так на переконання користувачів споживати продукт або спонукання до прояву певного почуття чи емоції, швидше йдеться про підвищення здатності людини самостійно приймати стратегічні рішення. У цьому разі логічною є думка Микити Кляпця, представника українського юридичного стартапу «Legal Nodes», який вважає юридичний дизайн міждисциплінарною сферою практичної діяльності на перетині юриспруденції, технологій і дизайну. Крім того, юридичний дизайн використовує напрацювання суміжних до права гуманітарних дисциплін – психології та лінгвістики [5]. Також вважаємо важливим у юридичному дизайні враховувати напрацювання таких дисциплін як дизайн, маркетинг, типографіка та загалом використовувати засоби, що дає нам новий напрям – Legal Tech.

Зрозуміло, що юридичний дизайн є логічним продовженням правил законодавчої техніки, проте, на відміну від них, сфера застосування юридичного дизайну є ширшою. Окрім написання юридичних текстів, юридичний дизайн займається естетичною обробкою правової інформації та досліджує всі можливі підходи для її найкращого розуміння та використання, особливо застосування алгоритмізації й автоматизації юридичних рутинних процесів.

Розуміючи можливості юридичного дизайну, вчені та практики висувають різноманітні завдання та проблеми, які юридичний дизайн вже вирішує або вирішить у найближчі роки.

Показовими є цілі команди російських юристів «Сімпліер», котрі створили маніфест юридичного дизайну. Маніфест проголошує єдину задачу юридичного дизайну – покращити взаємодію користувача з юридичним продуктом, дивитися на проблему очима користувача та спілкуватися з ним зрозумілою мовою. Автори маніфесту звертають увагу на дизайнерську обробку договорів. На їхню думку, в основі гарної форми договору є ясна думка, чітка структура, зрозумілий текст, досконалий зовнішній вигляд, продумані графічні й інженерні рішення, однак маніфест наголошує на тому, що найкраща форма не виправить вад у змісті. Юридичний дизайн не спрацює там, де треба прикрити порожнечу, дурість чи обман [4].

Схожий підхід до юридичного дизайну відстоюють вітчизняні юристи з «Bot&Partners». Займаючись дизайн-оптимізацією договорів, юристи ввели новий термін «юрня», тобто необґрунтоване використання юридичних формалізмів і застарілих рішень у створенні договорів [12].

Безумовно, діяльність зазначених вище юридичних команд є інноваційною і вирішує деякі завдання юридичного дизайну, здебільшого це проблеми змісту та форми договорів. Використовувані командами підходи більш широко розкриті у книзі Метью Баттерика «Typography for Lawyers» [15], проте, посилаючись на думку Маргарет Хаган, сфера застосування юридичного дизайну, а відповідно і його завдань ширша.

Авторка «Law by design» виділяє 3 задачі юридичного дизайну:

1. Допомогу пересічним громадянам і професійним юристам. Хаган вважає, що юридичний дизайн поліпшує розуміння людьми правил і систем, які до них застосовуються, із чим важко не погодитися.

2. Створення зручних інтерфейсів. Під інтерфейсами авторка розуміє всі можливі варіанти сприйняття юридичної інформації: від паперових договорів до політик конфіденційності на вебсайтах. Із книги стає зрозуміло, що юридичний дизайн зачіпає як зовнішню частину (текст, шрифт, верстку), так і менш очевидну, але так само важливу внутрішню частину юридичних процесів (системи та правила їх проектування). Показником актуальності саме цього завдання юридичного дизайну є дослідження вчених американського університету Carnegie Mellon, які провели аналіз політик конфіденційності найвідоміших сайтів інтернету. Виявилось, що для прочитання усіх політик конфіденційності сайтів, якими ми користуємося протягом року, необхідно 76 днів, тобто майже чверть року [14].

3. Поступові поліпшення та проривні довгострокові зміни стануть можливими завдяки підвищенню зручності роботи юриста через використання юридичного дизайну. Юридичний дизайн може стати інструментом для вирішення щоденних завдань, підвищивши зручність роботи юриста або ж може бути використаний для вирішення стратегічних змін, створення та впровадження інновацій [16].

Думку Маргарет Хаган підтримує і Микита Кляпець, погоджуючись із тим, що покращення процесу підготовки юридичних документів – не єдине завдання юридичного дизайну, додаючи до всього іншого створення професії юридичного дизайнера.

Микита вбачає у такому юристі спеціаліста з візуалізації та прототипуванні інноваційних рішень і проєктів у сфері юриспруденції [5].

Питання підготовки юридичних дизайнерів найактивніше вирішується у Сполучених Штатах Америки. Показовим прикладом є Лабораторія юридичного дизайну, створена на базі Стенфордської юридичної школи та школи дизайну. Мета лабораторії – зробити кращу правову систему, яку люди зможуть використовувати для захисту своїх прав, розв'язання проблем і покращення громад [21].

Під час навчання студенти розробляють нові юридичні продукти та послуги, використовуючи дизайн, орієнтований на людину, й емпіричні методи дослідження. Представники Стенфордської юридичної школи ж убачають свою місію у вихованні спеціалістів із правового проєктування. На їхню думку, навчальна програма допоможе випускникам вплинути на покращення справедливості та доступу до системи правосуддя. Створені студентами продукти та послуги повинні внести ефективні етичні інновації у правову систему.

Важливо зазначити позицію стенфордських науковців щодо більш глибокого погляду на процес розвитку юридичного дизайну. Американські вчені переконані, що у найближчі десять років відбудеться перехід від дизайн-мислення до дизайну. Тобто не сформовані юристи вивчатимуть дизайн, а дизайн викладатиметься студентам-правникам на рівні із юриспруденцією [17].

В Україні цей підхід вже використовується у викладанні дисципліни «Юридичні інновації» у декількох юридичних школах, таких як КПІ ім. Ігоря Сікорського, Києво-Могилянська академія, Український католицький університет тощо. Крім цього, 1 жовтня розпочалася нова 5-річна програма USAID «Справедливість для всіх», яка будуватиметься на досягненнях Програми «Нове правосуддя», цілями якої є подальше впровадження курсу «Юридичні інновації» в усіх правничих школах. Тому питання підготовки юристів у сфері юридичного дизайну нині стає дедалі актуальнішим. Відбувається зародження нової професії, представники якої будуть розв'язувати суспільні проблеми та виконувати задачі, поставлені перед юридичним дизайном.

Крім цього, державні органи також підтримують вітчизняну освіту у сфері юридичного дизайну. Гарним прикладом є 4 серія освітнього серіалу Міністерства цифрової трансформації «Цифрові Юристи 2.0» під назвою «Юридичний дизайн» [10], проте курс юридичного дизайну нині має більш ознайомчий характер і поки що не диференціювався в окремий вид юридичних технологій, напряму Legal Tech. Загалом це завдання має бути покладене на юридичні школи, які мають відповідати сучасному ринку юридичних послуг і навчати студентів тим навичкам, які є найбільш актуальними як в Україні, так і закордоном.

Попри те, що юридичний дизайн новітній напрям, яскравим прикладом його застосування є дорожні знаки. Щодня ми можемо спостерігати візуалізацію правових норм на дорогах загального користування. У галузі дорожнього руху, де ціна помилки надто велика, юридичний дизайн допомагає визначити правила поведінки учасників дорожнього руху. Знаки, що забороняють, зобов'язують і рекомендують – це продукт юридичного дизайну. Теоретично можна було обійтися і без візуалізації та просто робити напис на кожному знаку, однак знаки зручніші та більш людино-орієнтовані, адже вони міжнародні (не залежить від будь-якої конкретної мови), лаконічні та добре помітні [2]. Перелічені якості наочно демонструють застосування інклюзивного підходу до розробки проєктів. Для сучасного дизайну, в тому числі юридичного, вкрай важливо бути доступним для людей із вадами зору та слуху [1].

Ще одним перетворенням юридичних положень на візуальні образи є обов'язкове маркування. Окремі види товарів підлягають обов'язковому маркуванню

спеціальними знаками. Форма та вид таких знаків закріплені нормативно, наприклад, у п. 11 ст. 1 Закону України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів», а їх відсутність на відповідних товарах може спричинити настання юридичної відповідальності [8].

Доречно зазначити, що юридичний дизайн може стати інструментом взаємодії влади із громадянами. Будь-який процес і будь-який документ насамперед мають бути зрозумілі тим, хто має їх використовувати. Важливо досягти однакового трактування правил усіма сторонами. Як вдалий приклад можна навести розробку індійського лігалтек стартапу Lawforme.

Оскільки в Індії 70% населення є безграмотними, незнання механізмів захисту своїх прав та елементарних норм поведінки у громадянському суспільстві є нормою для індійців, тому команда Lawforme вирішила створити серію коміксів, на яких зображені реальні життєві ситуації, з якими може зіткнутися громадянин, і чітка інструкція того, як потрібно діяти [18].

Це показник того, що завдяки дизайну правові норми стають більш доступними й адаптованими для громадян-користувачів.

Цікавий підхід застосування юридичного дизайну пропонує Андрій Костенко, юридичний інженер в Axon Partners. Андрій вважає, що положення договору можна візуалізувати у формі коміксу без втрати юридичної сили [11], однак варто пам'ятати, що жанр коміксу передбачає як зображення, так і текст. Андрій вказує на положення ч. 1 ст. 638 і ч. 1, 2 ст. 639 Цивільного кодексу України, з яких випливає, що у разі наявності у коміксі всіх істотних умов договору і підпису сторін такий договір можна вважати повною заміною звичайному письмовому [9].

Друга пропозиція Андрія – юридичний документ як відео. Подібний підхід вже використовує Google у своїй політиці конфіденційності для пояснення найбільш важливих або найскладніших положень [20], однак постає питання доцільності використання відео у договірних відносинах і визнанні такого договору в суді. Як юридичний інженер, Андрій пропонує нестандартний підхід, схожий на використання стандартизованих правил Інкотермс, на які можна послатися у складенні договорів, просто згадавши його кодову назву. Так і з відео, сторони договору можуть укласти односторінкові договори з посиланням на відео, де викладені положення, що застосовуються до договору. Такий підхід створив би нову нішу на ринку юридичних послуг, адже команди юридичних дизайнерів змогли би створювати «відеошаблони» договорів із зобов'язанням зберігати їх за незмінними посиланнями [9], проте такий підхід може бути підданий критиці, адже одразу постає питання дійсності договору, його нотаріального посвідчення та використання у суді.

Найбільш масовим прикладом вдалого поєднання юридичного дизайну та технологій є застосунок Дія, розроблений Міністерством цифрової трансформації у рамках реалізації концепції «Держава в смартфоні». Нині кожен українець з ID-карткою є користувачем юридичних технологій, а юридичний дизайн робить досвід взаємодії з державою зручнішим [6].

Законодавча ініціатива України зі створення нормативно-правової бази для розвитку юридичних технологій є продовженням світового тренду. Починаючи з 25 травня 2018 р. у межах Європейського Союзу та Європейської економічної зони діє Загальний регламент про захист даних (GDPR), який вимагає простого викладу тексту в юридичних документах. У ст. 8 і 12 Регламенту наголошується на використанні простої мови (plain language) і стандартизованих іконок для викладення інформації у чіткий, доступний для розуміння спосіб [7].

Висновок. Юридичний дизайн і дизайн мислення в Україні та закордоном – вже реальність, причому ринок юридичних послуг у цій сфері розвивається доволі швидкими темпами – створюються нові юридичні стартапи, впроваджуються цифрові продукти як державними органами, так і приватними організаціями, розробляються та викладаються дисципліни у сфері юридичних інновацій у різних університетах. Зазначені ініціативи дають впевненість у необхідності подальшого трансформування правових норм, інститутів, сервісів, використовуючи останні напрацювання юридичного дизайну та технологій. Зі зміцненням у нашій правосвідомості ідеології «право для всіх» поява людино-орієнтованих продуктів і вимог у нормативних актах – лише питання часу.

Список використаних джерел:

1. 3 top tips to drive value with Legal Design in 2021 // Simmons-Simmons: URL: <https://www.simmons-simmons.com/en/publications/ckjtx4axh197b0953op80nwwt/3-top-tips-to-drive-value-with-legal-design-in-2021> (дата звернення: 14.11.2021).
2. Казанцев Е. Legal Design – просто модные слова или супероружие юристов? URL: <https://vc.ru/legal/287861-legal-design-prosto-modnye-slova-ili-superoruzhie-yuristov> (дата звернення: 14.11.2021).
3. Костенко А. Візуалізація права. Medium. URL: <https://medium.com/dead-lawyers-society/vizualisation-of-law-bdd357a6b933> (дата звернення: 14.11.2021).
4. Манифест юридического дизайна. Симплоер. URL: <https://www.simplawyer.com/legal-design/manifesto/> (дата звернення: 14.11.2021).
5. Никита Кляпец. Что такое Legal Design или Почему ваш юрист шарлатан. *Ain.ua*. URL: <https://ain.ua/2020/05/11/что-такое-legal-design-ili-pochemu-vash-yurist-sharlatan/amp/> (дата звернення: 14.11.2021).
6. Президент України підписав закон, який прирівнює е-паспорти у Дії до звичайних. Міністерство та комітет цифрової трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/prezident-ukraini-pidpisav-zakon-yakiy-pririvnyue-e-pasporti-u-dii-do-zvichaynikh> (дата звернення: 14.11.2021).
7. Про внесення змін до Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус»: Закон України від 30.03.2021 р. 1368-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1368-IX#Text> (дата звернення: 14.11.2021).
8. Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів: Закон України від 06.12.2018 р. 2639-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2639-19#Text> (дата звернення: 14.11.2021).
9. Цивільний Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n2235> (дата звернення: 14.11.2021).
10. Цифрові юристи 2.0. Дія.Освіта. URL: <https://osvita.diia.gov.ua/courses/digital-lawyers-2> (дата звернення: 14.11.2021).
11. Шнигер Д.О. Правовая эстетика, или Право как искусство. *Вестник Университета имени О.Е. Кутафина (МГЮА)*. 2020. № 7. С. 113–120.
12. Юридична лабораторія. Юрня. *Medium*. URL: <https://medium.com/@kyivlegalla/b/%D1%8E%D1%80%D0%BD%D1%8F-%D1%96%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D0%B6-%D1%80-6e39fbe91194> (дата звернення: 14.11.2021).
13. Янковський Р.М. Legal design: нові виклики та нові можливості. *Закон*. 2019. № 5. С. 76–86.
14. Aleecia M. McDonald and Lorrie Faith Cranor. The Cost of Reading Privacy Policies. URL: <https://lorrie.cranor.org/pubs/readingPolicyCost-authorDraft.pdf> (дата звернення: 14.11.2021).

15. Butterick M. Typography for Lawyers. URL: <https://typographyforlawyers.com/> (дата звернення: 14.11.2021).
16. Hagan M. Law by design. URL: <https://lawbydesign.co/> (дата звернення: 14.11.2021).
17. Hambeukers D. The End Of Design Thinking As We Know It. Medium. URL: <https://medium.com/design-leadership-notebook/the-end-of-design-thinking-as-we-know-it-c96e64d3692c> (дата звернення: 14.11.2021).
18. Law for me: Law at its simplest. URL: <http://lawforme.in/> (дата звернення: 14.11.2021).
19. My portfolios and publications. *Stefania Passera*. URL: <https://stefaniapassera.com/> (дата звернення: 14.11.2021).
20. Privacy Policy. Google. URL: <https://policies.google.com/privacy?hl=en#whycollect> (дата звернення: 14.11.2021).
21. Stanford Legal Design Lab. URL: <https://www.legaltechdesign.com/> (дата звернення: 14.11.2021).